

III.

A' NEMZETI GAZDASÁGNAK

RENDSZEREL.

(Olvastatott a' m. academia' kis gyűlésében, decemb. 6. 1841).

Míg az anyag egyenes ellentétbe helyeztetett a' szellemmel, a' nemzeti gazdaság' tudománya nem létezhetett. A' 18-ik században nem csak ez ellentét megszűnván, de a' materialismus uralkodóvá válván: a' nemzeti gazdaság tudománnyá lön; de egyes alkotó részei már kidolgozva valának, midőn a' phisicráták, hazájok' zavaros állapotja, 's a' dolgozó osztályok' szomorú helyzete által rendszerök' felállítására buzditattak, 's Ádám Smith, ennek nyomain indulván, de más és nagyobb eredményekhez érkeztvén, a' nemzeti gazdaság' tudományát megállapítá. E' két iskolának' azonban, már a' mercantil rendszer elődolgozott, sőt a' régiek is, kik, habár az ipart szabad férfiakhoz illetlennek tarták, 's anyagi munkákat szolgálk által végeztetének, 's a' megvetést a' személyekről foglalkozásaikra átvivék — társas viszonyokról értekeztvén, a' nemzeti gazdaság' egyes részeiről szólani el nem mulasztották. Úgy Plátó, az Ádám Smithnek tulajdonított elvet a' munkaelosztásról, 2000 évvel előbb mondá ki, 's taglalá. Xenophon pedig a' jövedelmező 's nem jövedelmező tőkéket olly világosan határozá meg, mint Say. De mind e' töredékeket, mellyeket a' régiektől a' közép- 's újabb

korból birunk, 's mellyekből végtére egy egésznek kellett válni, pompás épületnek, melly még jelenleg is befejezve nincsen, mellynek egyes darabjai még le fognak rontatni, tökéletesb 's szilárdabbaknak helyt adandók — a' mercantil iskola rakta legelőször egymáshoz, 's e' töredékek' későbbi rendszerezését lehetővé tette. Ez történt a' 17-ik század második, 's a' 18-ik első felében, az angöl navigation act, 's Colbert igazgatásának idejében. A' mercantil rendszer az élethől fejlődött ki, nem a' tudós szobának üvegház — féle gyümölcse; mert e' rendszer minden hibáival 's jelességeivel, a' kormányok' ipar 's kereskedési politicája volt, 's az irók által, a' törvényekből 's kormányok' intézkedéseiből abstraháltatott. — E' rendszer szerint a' nemzeti vagyon pénzben áll, a' legközelebbi út tehát egy nemzet' meggazdagulására arany és ezüst' szerzése; de országokban, hol arany 's ezüstbányák nincsenek, a' nemzet' birtokában levő arany 's ezüst' mennyiségét csak úgy szaporíthatni, ha a' kivittelt a' külföldre a' bevittelt felülhaladja; — a' kormányok tehát minden intézkedéseiket oda irányzák, hogy külföldi áruk' behozatala belső emésztésre csökkenjen, a' honi természetnyek' kivitele pedig növekedjék. E' szerint leghathatósb szereknek a' nemzet' meggazdagulására tartattak, 's használtattak: a' bevittel korlátozása, 's a' kivitel' serkentése. A' bevitel súlyos vám által nehezítetett, sőt sok czikre nézve eltiltatott; a' kivitel ellenben serkentett vámviszszafizetési jutalmak, kereskedési egyezkedések, — mellyeknél egy nemzet a' másikat mindig megcsalni iparkodott, — 's gyarmatok' állapítása által. Gyári áruk, kivitelre legalkalmasabbak levén, a' kormányok a' gyárak felállítását minden módon elősegíték, 's a' müipar érdekeinek minden tekintetben a' földművelés — a' külső kereskedésnek a' belső felett elsőséget adának. Vizsgálván továbbá, micsoda keresetmódnál gazdagúlnak meg legsebesebben az egyesek, 's a' külső kereskedést e' keresetmódnak találván, azt következteték, hogy a' külső kereskedés' előmozdítása legsebesebben fogja a' nemzeti va-

gyont növelni. — E' rendszer, minden hibái mellett, nem érdemli azon ócsárlást, melyet Ádám Smith' bálványozói rá halmoztak, kik állapotokat praesupponálnak, mellyeket az emberiség vagy sohasem, vagy talán csak századok után érend el, 's kik az ezen állapotokban talán használható rendszabásokat, a' jelen nemzedékre tolni akarnák. — A' mercantil rendszer az új világ felfedezésének, 's a' nagy biralmak, 's több kicsiny státúásokra elszakadott nemzetiségek, nagy testekké összeolvadásának eredménye volt. Spanyolhon az amerikai bányák birtokában, az európai statusrendszerben felsőséget nyervén, e' hatalom a' pénznek tulajdonított; 's ámbár Spanyolhon bányáinak daczára 's az arany' 's ezüst' kivitelét halálos büntetés alatti tilalmazások mellett elszegényedék, 's kormányokat és népeket meggyőzhetett volna arról, hogy a' nemzeti vagyon' forrása nem bányákban 's pénzben keresendő — a' kormányok 's népek még is előbbi nézeteiknél maradtak. De ezen hibás irány mellett, egy fontos tekintet járula a' mercantil rendszer' megállapításához. A' nagy monarchiák képezésének idejében a' müipar, hajózás, 's kereskedés, városi köztársaságok 's városi szövetségek' kezeiben lévén, az uralkodók az országaikban az által törekvének átültetni, hogy a' külföldi készítmények' behozatalát részint nehezíték, részint eltilták, 's a' külföldi gyárosokat 's kereskedőket letelepedésre, 's tőkéknek áthozatalára magokhoz csábíták. —

A' mercantil rendszer jelességei a' tulajdon gyári erő' jelentékenségének 's hatásának elismerése, a' földművelés, kereskedés, hatalom 's polgárosodásra nézve, 's a' nemzetiség' szempontjából való indulása, mellynél fogva a' nemzeti érdekekre 's viszonyokra mindig tekintettel van. Hibái pedig: hogy a' nemzetek iparban kifejlődésének külön stádiumait fel nem fogá, 's gyári erőt mindenütt 's mindenkor vélt életre hozhatni, mi által a' földművelés' kifejlődését gátolá; hogy a' vámok általi ótalma a' földművelésre terjeszté ki, míg a' földművelés a' dolog természete által külföldi concorrentia ellen ótalmaztatik; hogy

a' gyáraknak földmívelés' kárával kedvez a' nyers anyagok kivitelének tilalmazása által; hogy kifejtett gyári erővel bíró nemzeteket a' kereskedés' szabadabbá tételére nem int; hogy végtére ótalom helyett tilalmaz, egyed-áruságokat enged.

Az e' rendszer elleni reactió a' phisocraták' iskoláját szüli. Az országlás (regence) idejében véghezvitt Law-féle hitelműködések ez ellenhatást sietteték leginkább. A' státus' adóssága 14-ik Lajos halála után 3 milliárdot föllhaladván, a' bukás elmellőzhetlennek tartatott. Law ez időben jöve Franciaországba, 's e' scott kalandor phantasticus hitelműködéseinek terveivel valamint hazájában, úgy más kormányoktól elutasítván, az orleansi herczegben pártolóra talált; 's ime e' két férfiú hitelműködésekét vive véghez, mellyek' lehetőségén a' legtulzóbb képzelet is kételkednék, ha nem történtek vala. Law e' nézetből indult ki: hogy a' pénznek magában értéke nincsen, 's hogy csak más értékek' képviselője, miszerint egy darab réz, vagy papiros úgy képviselhet értékeket, mint az arany vagy ezüst. E' hibás nézetből természetesen következik, hogy országban, hol csak arany 's ezüst pénz kering, vagyont papiros pénzzel szaporítani lehet. — Law nem tudá, hogy a' papiros pénz, melly igazi értékeken nem alapúl, az aranyt 's ezüstöt a' keringésből ki fogja zárni, 's hogy szükségesen túl kibocsátva, becsét elfogja veszteni, hogy hatása nem leend más, mint az árnak növekedése, 's kimondhatlan zavar a' vásár' 's birtok' viszonyaiban. De eszméinek főiránya, a' statusadósság amortizációja volt, melly erőszakos rendszabások által már két milliárdra leszállítatott; de a' kormány ez öszveg' kamatját sem volt képes fizetni, 's Law-nak bank' felállítására engedményt adott. A' bank' alapja 6 millió livres, 's hatása igen játékony vala. Jegyei minden közpénztárban elfogadtatván, 's kész pénzzel beváltatván, működései annyira növének, hogy 50 millió bankjegyeket bocsáthatott ki. De mind ez, a' financier' vágyait ki nem elégíté. A' nyugotindiai kereskedés' társasaságának privilegiumát mengnyervén, 's e'

társaságot bankjával összekötvén, — 200,000 részvényt bocsátott ki. Az 500 livres-nyi részvény egy negyede pengőpénzben, a' többi három negyed státuspapirokban (billets d' état), mellyeknek értéke már akkor nagy csökkenést szenvedett, volt fizetendő. A' kormány, az ez úton bejött státuspapiroktól 4 száztóli kamat' rendes fizetésére magát lekötelezvé; 's e' körülmény, 's a' dúsképezetü remények, mellyeket a' részvényesek a' vállalat' sikerüléséről magoknak képezenek, a' statuspapirosok' keletét emelék, 's Lav' iránt határtalan bizodalmat gerjesztének a' nemzethen. A' kormány ez alatt, azaz 1718. Lav' bankját királyi bankká tevé, a' részesek' tőkéjét visszafizetvén, 's bankjegyeket mindig nagyobb mennyiségben kibocsátván, míg értékek csökkenni kezdett. E' baj' orvolására, a' statusadósságok további amortisatiója végett, a' bank új kereskedési vállalatokba a' közönséget, új reményekkel éltetendőkhöz bocsátkozott, 's új részvények' kibocsátása határozottatott el, mellyek értéke, az egész statusadósság' összegével felérend. E' részvényeket az országló, apalnélküli papirospénzével, szerzémeg; a' papirospénz ez öszvegét a' banktól kölcsön veendő, és statusadósságot fizetendő, 's a' részvényeket ismét eladván, az érték bevett papirospénzt amortisálandó. E' részvényüzön a' nyerészkedésnek tágas tért nyitott, 's a' minden részvény utáni 200 livres-nyi osztaléknak ígéréte, 's a' mesés szerencse, mellyel néhány speculánsok kevés nap alatt roppont vagyont szerzenek, a' reményeket még merészebbekké tevék. Lázás szomjuság gazdagság után kábítá el az egész népet; 's a' földbirtokos, elégületlen földjeinek szerény jövedelmeivel, jószágit eladá, réteit 's erdeit részvényekért kicserélé 's ugyanezt tevék a' házbirtokosok a' kereskedők, a' gyárosok. A' részvények' kelete ötször sőt tízszor nagyobbra nőtt a' nominális értéknél. — Thiers Lawról szóló értekezésében egy sensalról írja, hogy részvények' eladásával levén megbizva, két napra eltűnt. A' tulajdonos részvényeit már ellopottaknak hitte, midön a' sensal megjelenvén értékét lefizette, 's

néki kimutatta, hogy e' két nap alatt az eladott részvényeknél maga részére egy milliót nyert. — Law' működéseinek e' legfényesb időszakában, a' részvények birtokosainak egy része, kik a' crisist sebes léptekkel közeledni láták, tudván, hogy mind azon vállalatok, melyektől olly tulzó osztalék ígértetett, csupa szemfényvesztések, magokat biztosítani törekvének, 's ingatlan javakat 's realitásokat szerzének. A' vásárnak e' részvényekkel megtömtetése értékcsökkenést okozta, 's a' bizodalmat e' részvények' jüvedelmezése iránt megrázá. A' volt statushitelezők, kiket az országló papirospénzzel kifizetett, részvényeket már nem akarának venni, 's papirospénzükkel beváltás végett, a' bankra rohantak. A' bank nem lévén képes jegyeit beváltani, fenntartására a' legerőszakosb rendszabások hozattak gyakorlatba. — A' kormány pengő pénz iránt a' legnagyobb megvetést szinlelvén, kivitelét parancsolá, 's a' papirospénz' értékét száztóli öttel a' pengő pénz felébe emelé, végre pedig 500 livres-nél nagyobb öszveget pengőpénzben a' háznál tartani, aranyat 's ezüstöt más alakban birni megtiltatott, 's a' házak' átkutatása e' végett rendeltetvén, e' rendszabások látványokat ideztek elő, melyek' ismétlését csak a' forradalmi terrorismus' idejében találhatni. — A' bank 505 nap alatt 2235 milliót jegyekben kibocsátván, a' pengőpénz mind eltűnt, 's az árak rettentő magasra nővének. A' kormány nem lévén képes a' papirospénzt visszaváltani, nominalis értékét felére szállítá le. E' parancsolat ugyan 6 nap mulva visszahuzatott, de a' papirospénz' értéke már annyira szált le, hogy kiknek papirospénzök volt, megalégülve valának, ha nominalis értékének 50-dét, sőt 100-dát kaphatták a' kormánytól.

Law' hitelrendszere a' pillanatnyi 's általánosnak látszó jólét után általános bukást, munka megszüntetést, drágaságot 's nyomort hagyott maga után; a' gyárak, melyek már 14-ik Lajos' háborúi a' protestánsok számüzetése által halálos csapást kaptak, a' papirospénz crisisé'

következtében egészen lenyomattak. A' szép Franczhon telve volt romokkal, 's csak az, ki földbirtokát megtartá, vagy speculációk által nyert vagyonával földbirtokot szerzett: menekedhetett e' viharból hajótörés nélkül. És így mi sem volt természetes azon nézetnél, hogy jövőben csak a' földművelésben kereshetni boldogulást. De milly szomorú állapotban vala a' földművelés. A' földbirtok' nagyobb része a' papság' 's nemesség' kezeiben volt, melly udvari kegyek' vadászatát, a' nép' megvetését 's elnyomását hivatásának vélte; — a' néptömeg szolgaság 's butaságban tespedett, szellemi 's anyagi segédeszközök' hiányában a' földművelést nem javíthatta, 's roppant statusterhek irgalmatlanul vállára vettek, a' nemesség 's papság' adóment levén. E' viszonyokban egy új nemzeti gazdasági rendszer jöve létre, melytől e' bajok' orvoslása forradalom nélkül reményltetett. Ez vala a' phisocraták' rendszere, 's fő elvei következők: a' vagyon' forrása nem kereskedés, mert ez a' természetényeket, 's müipari czikkeket csak egy helyről a' másokra szállítja; de müipar sem, mert ez természetényeknek csak új alakot ad, miután mennyiségöket nem szaporítja, 's a' müipar által nevelt értékök nem tesz többet, mint a' mennyit átalakulások' ideje alatt a' müiparizók által felemésztett természetények érének. A' föld tehát a' vagyon egyetlen egy forrása, mert többet természet, mint mennyi művelése alatt felemésztetett. E' maradvány, a' természetének e' plus-a, az emésztés felett tiszta jövedelemnek nevezetett, 's a' nemzeti vagyon' egyetlen valódi nevedésének tartatott. Ebből következik, hogy csak a' földművelés természető foglalkozás, a' többi mind terméketlen (inproductiv). A' tiszta jövedelem csupán a' földbirtosokat illetván, 's azon egyetlen vagyon, mellyre a' status adót vehet, miért a' phisocraták' iskolája, minden másnemű adót megszüntetni kíván. A' müipar osztály, mint terméketlen, nem fizethet adót; de egyszersmind nem igényelhet iparótlalmat; a' vámoknak meg kell tehát szünni, 's a' kereskedésnek szabadnak lenni. E' rendszer' legnagyobb

hibát, a' nemzetiségek' általános elmellőzése, azon híg cosmopolitismus, melly nagy nemzeteknél, mint az angolok 's francziák, soha sem hathatott az életbe; a' németeket ellenben mind eddig politikai 's kerekedési tekintetben a' külföld' martalékává tevő; — továbbá a' tulajdon gyári erő fontosságának félreismerése: de e' hibák az ipar és Smith' rendszerével közösök. E' fonák nézet, hogy a' müipar terméketlen foglalkozás, 's nem vonathatik adó alá, a' phisocraták' kizáró tulajdona, 's mai időben megczáfolásra sem méltó. De a' gallomania boldogult korában, a' bádeni markgróf Károly Fridrik a' phisocraták' adórendszerét megkísérlé; a' siker azonban várakozásának olly kevéssé felelt meg, hogy rövid idő múlva a' régi adórendszerhez visszatért. — Mindazáltal e' rendszernek* Francziaországra nézve nagy az érdeme mert, habár átokoskodásokkal, de nagy elvekért harczolt. A' földmívelést a' vagyon' egyetlen forrásának álltván további kifejlődése végett a' feudalis bilencsek' megszüntetését sürgeté, 's az adót a' földbirtokra kizárólag vetvén, a' nemesség' 's papság' adómentesége végett vetni akará.

A' mercantil rendszer az életből abstráháltatott, a' phisocratáké ellenben a' priori állítatott fel, 's követői azt a' kormányok által gyakorlatba hozatni törekvének. E' rendszer' megállapítója Quesnoy 's legjelesebb tanítványainak egyike Turgot vala, ki 16. Lajos alatt minister levén, e' tant cselekvésbe hozá, 's harczra kelt a' múlt századok' előítéleivel, mellyek még iskolája' hibáihoz mérve is káros előítéletek valának. Nagyszerű vala e' férfiú' munkálkodása, de tévedése is nagy vala: mert minden rosztat egy csapással akart kiirtani. Minden nehézségek' daczára a' lelkes ministernek még is sikerült az utak csinálásának költsége't, mellyek, mint nálunk, csak a' népet terhelték, minden osztályokra elosztani, 's a' gabna kivitelének tilalmát egy tartományból a' másikba, 's a' czéheket, és más egyedáruságokat eltörteni. De a' megsértett érdekek felzúdultak ellene, 's a' király,

habár gyakran mondá felöle, hogy csak ő maga 's Turgot szeretik a' népet, nem tarthatta fenn hivatalában. Turgot lelépett a' ministeri székről, rendelkezései visszavonattak, 's a' vulcani tűz, melly felett az udvar 's a' kiváltságos osztályok könnyelműen lépdeltek, még dühösebben zúga, a' crater kitört, 's mindent vészbe borított.

1776-ban a' nemzeti gazdaság tudományának új időszak nyílik, Ádám Smith „the wealth of nations“ czimű munkája által. Smith szerint a' munka a' gazdagság forrása 's a' nemzet annál gazdagabb, mennél több emésztésére szükséges vagy más nemzetekkel ki cserélésre alkalmas tárgyakat termeszt. Csak az hasznos, minek csereértéke van, 's a' nemzeti vagyon a' csereértékek összességében áll. A' munka elosztás' a' természetést könnyíti, 's a' természetményeket szaporítja; a' munká elosztás' lehetősége 's kifejlődése, a' vásár' terjedelmétől függvén, a' kereskedésnek szabadnak kell lenni. Minthogy pedig az önérdék a' vállalkozókat 's munkásokat a' legjövedelmesebb foglalatosságokhoz vezeti, Smith a' kormányokat minden beavatkozástól a' nemzeti gazdaságba eltiltja, csereértéke pedig csak anyagi tárgyaknak levén, a' glasgowi professor önmagát 's társait, valamint az ügyvédeket, orvosokat, status, tisztviselőket, művészeket, papokat a' terméketlen osztályba sorozza, 's egy tolvonással a' szellemi életre kárhóztató itéletet monda. Smith e' hibák mellet halhatlan érdemeket szerzett magának e' tudomány körül; ő hozta be az analysisit a' nemzeti gazdaság' tudományába, 's egyes részeit, minők a' természet törvényei, a' tőkék' működései, a' pénz' 's hitel' hatása, mesterileg kidolgozta, 's ki e' tudománnyal foglalkozik, munkáját el nem mellőzheti. Smith legismeretesb tanítványa Jean B. Say, ki Smith rendszereztetése 's csekély módosítása által, Smith tanját Európában leginkább terjeszté. Iratai semmi újat 's eredetit nem foglalnak magokban, modora pedig Smith eszméinek vizesítése, 's a' legvilágosb dolgok' hosszadalmas taglaltatása; olly modor, melly a' nemzeti gazdaság' tudományának izetlenné tételére van szá-

mítva. Kevés író létezik, ki olly kevés alapos igénnyel, olly hirt 's tekintélyt nyert, mint Say. — Smith' legnevezetesebb angol tanítványai pedig, Mill, Riccardo, és Macculloch, kik a' tudományt lényegében szinte nem mozdíták elő, 's csak Smith' anyagát rendszeresíték, 's egyes tévedéseit, de csak rendszere' határai közt megigazíták, sőt metaphisikai elménczkedésekbe esvén, a' tudományt csak homályosbba tevék. Smith' tanja az utolsó évtizedig olly korlátlan hatalmat gyakorolt a' szellemek felett, hogy a' ki tőle eltérni merészlett, obscuransnak, vagy haszontalan ábrándozónak hieszteltetett ki. De jelenleg 3 külön táborból ostromoltatván, a' híres rendszer le fog dőlni, másnak helyét átadandó. — Sismondi és Bargemont de Neuville 's mások, a' pauperismus 's gyári munkások' szomorú helyzetét, 's a' földbirtok' viszonyait, főkép Olaszthonban, Anglia, 's Irlandban, hol a' földművelő nép részint tettelesen részint törvények által a' földbirtokból kizáratott, szem előtt tartván, megmutatták a' korlátlan concurrentia' rosz következményeit, az individualismus uralmának vészes irányát, mellynél fogva a' gazdagság halmozásánál szegényebb osztályok napról napra rosszabb sorssal fenyegettetnek, 's az ember 's nemzet a' nemzeti vagyonnak alárendeltetik. Hála e' férfiaknak, hogy anyagi kifejlődésére olly büszke korunk e' sebeket megmutatták, de orvoslásokra alkalmas szerekről is kellett vala gondoskodni. Sismondi e' feladatot másoknak hagyá, Bargemont pedig a' történeteket visszaléptetni akarja, 's e' bajok' orvoslására a' hűbér', czéhek' és az egyházi hatalom' felélesztését ajánlja. Fonák nézet, mint ha a' múlt századokat vissza lehetne idézni, 's középkori eszméknek éieterőt adni.

Ez évben jelent meg Lisztnek „Das nationale System der politischen Oeconomie“ czimű munkája. B' könyv a' nemzeti gazdaság tudományában időszakot képezend, 's a' Smithféle előitéletek 's veszélyes tévedések' kigyökerítéséhez legtöbbel fog járulni. A' megjelent első kötet leginkább kereskedési politikával foglalkozik, 's e' szerint

Itélve rendszerének fő vonásai következők: a' politikai gazdaságnak tanjait a' nemzetekközti (international) kereskedelemre nézve a' tapasztalásból meríteni, 's rendszabásait minden külön nemzet jelen szükségéhez és sajátos állapotjaihoz alkalmaztatni kell a' nélkül, hogy az emberiség 's a' jövő követeléseit félreismernők, 's így tehát a' philosophián, politikán 's történeteken kell alapnia.

A' philosophia, a' jövő 's az emberiség' érdekében a' nemzetek egymáshoz mindig nagyobb közeledését, a' háborúk lehető kikerülését, a' nemzetekközti jogállapot' kifejlődését 's szabad közlekedést szellemi 's anyagi tekintetben követel.

A' politika pedig minden külön nemzet' érdekében biztosítékot önállására 's ünfentartására, 's külön rendszabásokat műveltsége- jóléte- 's hatalmának növekedésére, 's társas állapotjainak kiképzésére.

A' történetek pedig azt tanítják, hogy az emberek' szellemi 's anyagi jóléte politikai egységekkel 's kereskedési összeköttetésük terjedelmével növekedett; de helybenhagyák egyszersmind a' jelen 's a' nemzeti- ség' követeléseit, tanusítván, hogy nemzetek, mellyek saját műveltségök' 's hatalmök' gyarapodását mindenek előtt figyelembe nem vevék, elenyésztek, 's hogy a' korlátlan kereskedelem sokkal kifejtettebb 's műveltebb nemzetekkel, minden nemzetség kifejlődése első stádiumaiban kedvezőleg hatott; de hogy a' műveltség bizonyos fokát elérvén csak a' nemzetek közti kereskedelem' korlátozása által magas kiképzésre, 's a' nemzeti vagyon', 's ipar' azon polczára jöhetett, mellyen a' kifejtettebb nemzetek állnak.

Az egyedek beldogságának előmozdítására leghathatósab eszköz, az *egyedi erők' közösülése* közös czélokra. Az egyedek' lehetőleg legnagyobb egyesülése körünkben a' status és a' nemzet; a' gondolhatólag legnagyobb egyesülés az emberiség, 's maga a' természet inti az embert ez egyesülés felé, az éghajlat, a' föld 's ter-

mesztményeinek különbsége 's a' kivándorlások' szükségé által. — A' nemzetekközti kereskedés a' polgárosodás 's nemzeti jólét' leghatalmasb emelődje; de a' nemzetek általa eszközlött egyesülése mind eddig igen tökéletlen, háborúk 's egyes nemzetek önös rendszabásai által félbeszakasztván, 's ki csak az utolsó hónapok történeteit figyelemmel követé, meggyőződhetett, hogy a' nemzeti önösség jelenleg épen olly nagy, mint valaha, — hogy tehát a' tudománynak, a' nemzetek' gazdasági viszonyaira practicus hatása lehessen, ez állapotokat nem ignorálhatja, mint Adam Smith' iskolája, melly az örök béke' hypothesiséből indul ki. — Egy nemzet háborúk által önállását, szabadságát, jólétét vesztheti el, más nemzetek' önös rendszabásai által gazdasági tökéletesedésében megzavartatik, 's azért minden törekvéseit nemzetiségének fentartására, kiképzésére, 's más nemzetektől függetlenségére, gazdasági tekintetben kell irányoznia. A' nemzetek' hatalma 's politikai kiképzése gazdasági állapotjoktól feltételeztetik leginkább. A' nemzetek gazdasági állapotjának több kifejlődési stadiumai vannak: a' nomád élet, földművelés, földművelés 's müipar, végtére földművelés müipar 's kereskedés. Nézzünk magunk körül, 's meg fogunk győződni, hogy nemzetek, mellyek földművelés mellett gyárokat bírnak, külső kereskedést 's hajozást üznek, polgárosodottabbak 's hatalmasbak, gazdagabbak, 's miveltebbek a' csupán földművelő nemzeteknél. A' gyárok pedig a' belső 's külső kereskedés, 's a' tökéletesb földművelés' alapjai, 's következőleg a' politikai hatalom' polgárisodás emeltyűje. Minden nemzetnek tehát törekedni kell: gazdasági állapotja kifejlődésének alantabb fokáról magasb fokra lépni. — A' földművelő nemzetek' átmenetele, a' földművelést, gyártást, 's kereskedést üzó nemzetek osztályába szabad kereskedés 's a' laissez faire politika mellett, a' törvényhozás' segédkeze nélkül csak akkor volna létesíthető, ha a' gazdasági kifejlődés' processusa minden gyárok - 's kereskedés-üzésre alkalmas nemzeteknél ugyanazon időben tör-

tént vala, ha a' nemzetek a' mivelttség 's gazdasági kifejlődés ugyanazon fokán állának 's ha a' nemzetek e' tekintelben egymásnak háborúk 's vámrendszerek által semmi akadályokat sem tennének. De mivel egyes nemzetek, kedvező viszonyok által segítve, a' többieket felülhaladák, 's sokat jobban 's olcsóbban készítenek, a' hátramaradt nemzetek szabad kereskedés mellett, gyári erőre soha sem tehetnének szert, 's gazdasági tekintelben más nemzeteknek örökké alárendelve maradnának, 's hogy illy nemű alárendelés politikai alárendeléssé fajulhat el azt, több esetből láthatni. Innen következik a' vám szükségessége, melly azonban csak addig igazolható, míg pusztá financieszközzé nem aljasítatik, 's a' nemzetet gazdasági kifejlődésében nem hátráltatja. Minden nemzetnek tehát nem csak csereértékeket kell szaporítani, de természetű erőket is kifejteni; a' nemzeti gazdaság tudománya pedig nem csak azon törvények' rendszere, mellyek szerint a' nemzeti vagyon, melly Smith szerint csak a' csereértékek öszvegeiben áll — származik, elosztatik 's emésztetik; de e' tudománynak tanítani kell, mikép ébresztetnek a' természetű erők, 's mikép fejlesztetnek, hogy a' nemzet gazdag, mivelt 's hatalmas legyen. A' mérséklett éghajlat népei gyári erő' előidézésére általában alkalmasak. Egy nemzet, mellynek honja természetes segédforrásokkal bir, a' hatalom, polgárosodás 's jólét' legjutalmasabb forrását használatlanul hagyná, ha gyárak 's kereskedés, után nem törekednék, mihelyt arra szükséges gazdasági, szellemi 's társasági eszközökkel van ellátva. Illyen eszközök: meglehetősen kifejlett földművelés, egyedi műveltség, institutiók 's törvények a' tulajdont 's személyes szabadságot biztosítók, testi 's lelki erő' kifejlődését nem gátlók. A' vámrendszer egyetlen mód a' nemzet gazdasági kifejlődés' szabályozása által előmozdítani; de a' nemzeti industrialis nevelése elvének kell zsinormértékül szolgálni. Az értelmesség' 's mivelttség' alsó fokán álló, 's terjedelméhez 's termékenységehez mérve gyér népességű hon' gazdasági kifejlődése

's jóléte, főleg mivel, 's gazdag nemzetekkel szabad kereskedés által mozdítatik elő. Illy nemzeteknél a' gyári erő' ébresztése vámrendszer által, csak a' nemzet kárára válhatik; olly nemzetek, mint az angol, mellyek a' műiparban elsőseget nyertek más nemzetek felett, ezt szinté csak szabad kereskedés által tarthatják fenn leginkább.

A' védvám által okozott veszteség csak értékekben; a' nyereség pedig a' termeszto' erök' gyarapodásában áll; minélfogva a' nemzet képessé tétetik e' veszteséget százszorta kipótolni. — E' veszteség csak az industrialis nevelés költsége, 's nem is terheli a' földművelőt, mert gyárak' felállítása által a' népesség szaporodván, a' termesztmények' vására, a' föld' értéke 's jövedelme növekedik, és későbben a' gyári czikkek ára is csökkenni fog. Ellenben ha egy nemzet, melly a' földművelés kifejlődésének magasb fokán áll, gyári erőt életre nem hoz, az el fog törpülni, mert a' szaporodott népesség melly gyárakban foglalkozást találna, a' földművelésnél kénytelen lévén maradni, a' fölbirtok' végetlen eldarabolását 's kiszegzaságot, mint Irlandban, a' nemzet tetemes kárával szüilend.

Ha Liszt' elveit hazánkra alkalmaztatni akarjuk, mindenek előtt e' kérdés gördül előnkbe: Vajjon áll-e már honunk a' nemzet gazdasági kifejlődés' e' fokán, hogy gyári erőt ébresztenünk kellene.

Véleményünk szerint, ha nem is igen távól; de még sem vagyunk még e' stádiumban, mert:

1) Hazánkban még roppant természet erők parlagon hevernek, és szegénységünknek nagyrészt csak az oka, hogy keveset termeszto'nk.

2) Nincsenek még elegendő tőkénk, 's törvényeink mindeddig nem biztosítják a' külföldet tőkének ide helyezésére.

3) Honnunk' népessége még nem olly nagy: hogy egy részét a' földműveléstől elvonhatnók.

4) Intitutióink mindedig a' középosztály' fellábbadását gátolják; de közel levén ez időhöz, mikor a' föld szabad leend, az aviticitás 's fiscálitás eltöröltetnek, a' városok elrendeztetnek, a' megyei visszaélések megszűnnek, az igasság' kiszolgáltatása gyors és olcsó leend, 's a' terhek jogszerűleg minden osztályokra elosztatnak. Mindezek' következtében hazánk' természetű ereje, 's iparra nőni fog; 's akkor természetűeink' vásárat tágítani kell. Hazánk' fekvésénél 's politikai viszonyainknál fogva, természetűeinek leginkább az austriai tartományokban találhat vásárt, mert a' birodalom ipar 's vámrendszerénél fogva nekünk gyári árukat leginkább ott kell vennünk. Legkívánatosb volna tehát a' hazánk 's e' tartományok közötti vámvonálnak megszüntetése. Azonban tudjuk, hogy az austriai természetű már az ottani adórendszernél fogva, a' magyar természetűvel nem concurrálhat, miért ez engedmény kárpótlás nélkül nem történhetik? — Pénzbeli áldozat még soha sem jövedelmezett jobban, mint ez jövedelmezni fogna, 's pedig mind a' két félnek. A' magyar földművelő nagyobb vásárt nyervén, mindig többet természetűdő, több austriai gyári árukat is fog emészteni; — az austriai gyárak szaporodni 's többet készíteni fognak a' munkásnak több keresete, 's olcsóbb kenyere leend. A' földművelő pedig, ha kevesebb búzát is természetűene, kárpótlást nyer a' földművelésnek azon ágában, melly nagy városok körül üzetik, 's igen jövedelmező, 's melly a' gyári osztály' szaporodásával nőni fog; ezenkívül pedig minden gyári árukat olcsóbban veend. — De ha majd egyszer a' kifejlődés e' fokát elérjük, mikor gyári erőt kell életre hoznunk, — az austriai tartományok, 's a' hazánk közötti vámvonal megszűnván, hogyan leszünk képesek e' serdülő erőt vámrendszer segedelme nélkül ápolni? E' kérdésre nehéz volna felelni, 's a' helyzet nem kevésbé nyomasztó volna, ha hazánk 's az austriai tartományok elválasztott statusok lennének, külön fejedelmek

által kormányozva, ha béke' áldási 's háborúk' bajai minket közösen nem érnének. De honunk az austriai birodalom alkotó része levén, — sőt alkotmánnyal bírván, melly ha népszerű alapot nyer, biztoson reménylhetni, nálunk is, mint mindenütt az ipar' gyarapodására kedvezőleg fog hatni, — a' gyárak, mellyek jelenleg az austriai tartományokban összepontosúlva vannak, szétoszolnak, 's a' többi tartományokra is ki fognak terjedni, 's helyzetünk ipar' 's kereskedés' tekintetében az lesz, mellyben a' német vámegyesületbe lépett honokat látjuk, 's millyen a' francia tartományoké lőn, a' közöttök létező vámsorompók' ledöntése után. Hogy e' két ténynek következménye az illető honokra nézve, az ipar' 's általános jobblét' 's hatalom' növekedése volt, ex axioma.

Emliténk még egy harmadik tábor, mellyből Smith' rendszere ostromlatik; de e' tábor' bajnokai fegyvereiket nem csak e' rendszer, de a' jelen összes gazdasági viszonyok, sőt a' társaság' mostani egész organismusa ellen irányozák. Az újabb időbeni müipari haladásnak azon szomorú tüneménye, hogy a' nemzet' összes vagyonának' gyarapodásával a' munkás osztályok' állapotja rosszabbult, a' mozgonyok ez osztállyal concurrentiába lépven — idézé elő a' socialismust. Ez iskola a' szenvedő munkás osztályok' sorsán, az elosztott erők' összpontosítása által akar segíteni. Hogy e' szer nagy reményekre jogosít, tanúsítja a' tapasztalás; de a' socialismus e' szert a' társasági test' minden részeiben működésbe akarván hozni, új vallást, új jogot, új erkölcsöket követel olly institutiók után törekezik, mellyek az emberi természet tökéletes átalakulását föltételezik. E' tannak új emberi nemre van szüksége, 's azért azt az emberi nem, a' mint van, használni soha sem fogja. De mind a' mellett e' rendszer nemleges oldala figyelmet érdemel; ábrándozó, de lelkes tanítványai kimutatták a' társaság' sebeit, kijelelték az orvosló szert, mások fogják alkalmaztatni, de mi módon? Ez jelenleg még rejtély, mellyet csak a' jövő nemzedékek fognak fel-

oldani. — Reménylhető, hogy ez utopia honunkban viszhangra nem találand, óhajtható egyszersmind, hogy kik honunkban a' nemzeti gazdaság' tudományát honosítani fogják, a' mesterek' szavaira ne esküdjenek, de a' magyar terrenumra állván e' tudománynak hatást a' nemzeti életre fognak kivívni, mert bár milly magasztos is magában a' tudomány, a' czél az élet, a' tudomány csak hathatós eszköz nemesbitésére.

TREFORT ÁGOSTON.